

Magdalena Połowska
ORCID: 0000-0002-1582-1798
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie

Relacyjna przestrzeń społeczna wobec procesu odstąpienia od przestępczości na przykładzie funkcjonowania wspólnot motocrossowych

The Social Relational Space in the Process of Desistance from Crime: The Case of Motocross Communities

ABSTRACT

Desistance from crime has become an increasingly prominent topic among Polish researchers in the field of rehabilitative pedagogy. These scholars seek to understand how individuals disengage from crime and what factors support this process.

The main purpose of this article is to show the importance of social bonds and interpersonal relationships in the process of desistance from crime, using the functioning of motocross associations as a case study. The analysis is based on research conducted through ethnographic methods, including interviews and participant observation. The study group consisted of members of motocross communities with criminal backgrounds. The issues discussed in this article have not been widely discussed in the context of either theoretical or practical rehabilitative pedagogy. Moreover, the conclusions drawn from

KEYWORDS

rehabilitation, desistance from crime, support, social interactions, relationships, motocross, community

SŁOWA KLUCZOWE

resocjalizacja, odstąpienie od przestępczości, wsparcie, interakcje społeczne, relacje, motocross, wspólnota

SPI Vol. 27, 2024/3
e-ISSN 2450-5366

DOI: 10.12775/SPI.2024.3.004
Nadesłano: 09.02.2024
Zaakceptowano: 13.06.2024

this research, particularly their application to practice, could offer an alternative to the ineffective methods currently used with individuals leaving correctional facilities.

The research findings presented in this article are part of a larger project carried out in preparation for a doctoral dissertation titled *Desistance from Crime Among Individuals Involved in Motocross*. The data collected suggests that former offenders emphasize the need for support in building relationships within their communities, which in turn strengthens their efforts to desist from crime and facilitates their successful reintegration into society.

ABSTRAKT

Odstąpienie od przestępczości współcześnie stanowi zagadnienie coraz częściej poruszane przez polskich badaczy z obszaru pedagogiki resocjalizacyjnej. W podejmowanych analizach poszukują oni odpowiedzi na pytanie: jak jednostki odstępują od przestępczości oraz jakie czynniki ten proces wspierają?

Głównym celem artykułu jest ukazanie znaczenia więzi społecznych i relacji interpersonalnych w procesie odstąpienia od przestępczości na przykładzie funkcjonowania stowarzyszeń motocrossowych. Wywód opiera się na wynikach badań przeprowadzonych z wykorzystaniem metody etnograficznej oraz technik wywiadu, a także obserwacji uczestniczącej. Grupę badaną tworzyli uczestnicy wspólnot motocrossowych posiadający przeszłość kryminalną. Ukazane w artykule zagadnienia nie zostały dotychczas wykorzystane w obszarze teorii, jak i praktyki resocjalizacyjnej. Ponadto wyprowadzone w pracy wnioski i ich aplikacja, w szczególności do praktyki, mogą stanowić alternatywę dla nieskutecznych dotąd metod pracy z osobami opuszczającymi placówki zamknięte.

Przedstawione w pracy wyniki badań stanowią fragment większego projektu realizowanego w ramach przygotowywanej dysertacji doktorskiej pt. *Odstąpienie od przestępczości osób związanych z motocrossem*. Pozyskane dane pozwalają na wyciągnięcie wniosku, że przestępcy wskazują na potrzebę wsparcia w budowaniu relacji ze środowiskiem, które wzmacniają działania związane z odstąpieniem od przestępczości, umożliwiając im tym samym prawidłową adaptację do otoczenia.

Wprowadzenie

Odstąpienie od przestępczości (*desistance from crime*) stanowi zagadnienie, które współcześnie mocno zakorzeniło się w dorobku naukowym z zakresu resocjalizacji i kryminologii (Rocque 2021: 2). Polscy badacze zjawiska – Justyna Kuształ i Maciej Muskała w swoim artykule wskazują, iż „mimo, że badania *desistance* wyłoniły się jako rodzaj antytezy instytucjonalnych oddziaływań resocjalizacyjnych, wydaje się, że nie ma konfliktu między odstąpieniem a resocjalizacją, co znajduje odzwierciedlenie w coraz liczniejszych opracowaniach dotyczących «wspierania» procesu odstąpienia od przestępczości” (Kuształ, Muskała 2022: 208).

Wyjaśnianie terminu „odstąpienie” w literaturze przedmiotu skoncentrowane jest wokół dwóch kierunków. Muskała, ukazując ewolucję definiowania zjawiska, wskazuje, że „najprościej *desistance* jest definiowane jako «punkt końcowy», w którym przestępczość ustaje. Pojawiają się jednak wątpliwości, co to właściwie znaczy i kiedy ten «oczywisty» fakt nastaje” (Muskała 2017: 136). Natomiast rodzi się pytanie, jak długo powinna trwać przerwa od przestępczości, aby móc mówić o jej zakończeniu? Przecież osoby łamiące prawo nie spędzają całego życia na dokonywaniu przestępstw, a w ich karierach kryminalnych można zaobserwować przerwy wolne od przestępczości, występujące w okresach pomiędzy popełnianiem kolejnych czynów zabronionych. Odstąpienie w tym ujęciu stanowić ma zatem „nie-recydywę”. Drugi kierunek definicyjny określa *desistance* jako proces wymagający wysiłku, ale przede wszystkim chęci jednostki. Sprawca powinien być gotowy do zmiany, co z kolei wiąże się z wyposażeniem go w niezbędne elementy tejże gotowości. Wyróżnia się wśród nich te o charakterze wewnętrznym (osobowość i tożsamość, czynniki poznawcze i emocjonalne, wolicjonalne, zachowanie) oraz zewnętrznym (zasoby, wsparcie, okoliczności, możliwości, lokalizacja, rodzaj programu) (Ward i in. 2004: 650). Polski kryminolog Witold Klaus stwierdza, że termin „odstąpienie” „oznacza pewien proces rozpoczynający się od podjęcia przez określoną osobę decyzji, że chce wprowadzić w swoim życiu zmiany polegające na tym, że chciałaby żyć bez naruszania prawa. Proces ten jest długi, trudny, a osoba odstępująca na swojej drodze napotyka liczne przeszkody. Proces ten ma określony kierunek i cel, jakim jest zaprzestanie

popęłniania przestępstw, ale w jego trakcie kolejne przestępstwa mogą się «przydarzyć» (Klaus 2021: 423–424).

Rozumienie odstąpienia w charakterze procesu wskazuje na jego etapowość. Stąd wyróżnia się: *desistance* pierwszorzędowe, wtórne i trzeciorzędowe. Thomas Ugelvik sugeruje, że „terminy «pierwotny», «wtórny» i «trzeciorzędowy» nie muszą oznaczać procesu liniowego. Poszczególne jednostki nie muszą osiągnąć wtórnego *desistance*, by móc przejść do następnego poziomu” (Ugelvik 2022: 624). Odstąpienie na drugim i trzecim etapie z dużym prawdopodobieństwem będzie występować równocześnie, nieustannie się wspierając. Zygzakowaty charakter odchodzenia od przestępczości uwarunkowany jest występowaniem czynników, które stanowią ułatwienie bądź zagrożenie dla sukcesu jednostki w drodze do „nie-przestępczości”. Są to tzw. haki, sidła i udręki, mogące zarówno pozytywnie stymulować proces zmiany, jak i niejednokrotnie go osłabiać (Klaus 2021: 436). Hakami określa się instytucje, jak i osoby oraz relacje z nimi, pozytywnie oddziałujące na człowieka i jego zachowanie. Natomiast sidła i udręki to czynniki osłabiające transformację, jednakże dające przestrzeń na jej urzeczywistnienie.

Przewycięzaniu trudności związanych z występowaniem szeroko rozumianych sideł i udręek w życiu jednostki mają służyć usługi pomocowe oferowane w formie działań wspomagających proces *desistance*. Mają one charakter formalny bądź nieformalny. Formalna aktywność interwencyjna obejmuje działania pracowników wymiaru sprawiedliwości oraz funkcjonariuszy służby penitencjarnej, którzy koncentrują się na ograniczaniu występowania zjawiska recydywy wśród skazanych, a także na zarządzaniu nim. Pełnią oni dwie zasadnicze funkcje, jakimi są wsparcie i pomoc. Wspomaganie formalne odzwierciedla się między innymi w postaci programów (projektowanych i realizowanych przez służbę więzienną), które mają na celu modyfikację wadliwych zachowań jednostek, a także przygotowanie ich do życia na wolności. Projekty te często ukierunkowane są na odbudowę relacji ze światem zewnętrznym, kształtowanie i wzmacnianie więzi rodzinnych czy aktywizację zawodową. Warto nadmienić, że kadra i osoby współtworzące programy wcale nie muszą stanowić funkcjonariuszy służb. Mogą to być organizatorzy nieformalnych działań wspierających zmianę człowieka. Dzięki ich pracy skazani i osoby podejmujące trud odstąpienia od przestępczości uczą

się podejmowania decyzji oraz rozwiązywania problemów, co z kolei pozytywnie wpływa na wykształcenie tożsamości niedewiacyjnej. Jak zaznaczają badacze procesu *desistance* Marie-Pierre Villeneuve, Isabelle F.-Dufour i Stephen Farral, działania o charakterze nieformalnym są prowadzone zwykle przez wolontariuszy, którzy uczestniczą w nich na zasadzie dobrowolności (nawet w warunkach więziennych) i mogą pomóc uczestnikom w zdobyciu lub rozwinięciu potencjału, umiejętności i zasobów, które z kolei sprzyjają pozytywnemu obrazowi siebie, rozwojowi sieci prospołecznych i wykształceniu nadziei na lepszą przyszłość. Wsparcie o charakterze nieformalnym daje jednostkom możliwość uczenia się z własnej przeszłości i odkupienie siebie (F.-Dufour, Villeneuve, Perron 2018). Odkupienie to oznaczać ma wyzwolenie się z własnych słabości. „Wolontariusze nie mają za zadanie zarządzania ryzykiem ani monitorowania zachowań uczestników” (Villeneuve, F.-Dufour, Farral 2021: 76–77). Brak nadmiernej kontroli i opresyjności ze strony podmiotów nieformalnego systemu wsparcia pozwala zdecydować jednostce o czasie i intensywności relacji i jej wpływie na proces *desistance*. Podobnie sytuacja może wyglądać w środowisku wolnościowym. Niekiedy nieformalne grupy, takie jak stowarzyszenia, wspólnoty, mogą stanowić mechanizm podtrzymujący odstąpienie¹.

W literaturze przedmiotu dostępnych jest wiele teorii przyjmujących określone perspektywy wskazujące na wagę i znaczenie poszczególnych elementów w procesie zmiany. Beth Weaver wyróżnia: perspektywę indywidualną i podmiotowego sprawstwa; perspektywę społeczną i strukturalną, perspektywę interakcjonistyczną oraz perspektywę sytuacyjną (Weaver 2019: 3). Z uwagi na temat niniejszych rozważań najbardziej właściwą dla podejmowanych analiz jest perspektywa społeczna i strukturalna, akcentująca relacje i interakcje jednostki z otoczeniem warunkujące odstąpienie. Lila Kazemian i Shadd Maruna zakładają, że „*desistance* następuje stopniowo, w wyniku nagromadzenia więzi społecznych i zmieniających się

1 W środowisku wolnościowym możemy współcześnie zaobserwować działalność organizacji, wolontariatów i ugrupowań *streetworkerskich*, które wychodzą naprzeciw potrzebom osób w kryzysie lub potrzebującym wsparcia o różnym charakterze. Jedną z takich organizacji jest organizacja PRO Domo, funkcjonująca na terenie województwa małopolskiego, oferująca wsparcie i pomoc dla byłych skazanych opuszczających placówki zamknięte.

społecznie asocjacji” (Kazemian, Maruna 2009: 280). Poniżej zaprezentowane zostaną kluczowe założenia tejszej perspektywy, ze wskazaniem na dyrektywy teorii nieformalnej kontroli społecznej.

W artykule pragnę zwrócić uwagę na relacyjną przestrzeń społeczną w obrębie funkcjonowania środowiska motocrossu, stanowiącą miejsce, w którym byli przestępcy poszukujący pomocy w przebudowie własnego życia otrzymują możliwość rozwoju swoich pasji, a także szansę na pozyskanie nowych więzi i relacji społecznych z otoczeniem.

Perspektywa więzi społecznych w procesie *desistance*

Jak zaznacza Krzysztof Biel, najbardziej prominentną teorią wyjaśniającą proces odstąpienia od przestępczości w kategoriach więzi i struktur społecznych jest teoria nieformalnej kontroli społecznej, opracowana przez Johna Lauba i Roberta Sampsona (Biel 2022: 164). Koncentruje się ona w sposób szczególny na wpływach społecznych oddziałujących na przestępcę. W tym wypadku kluczową rolę w procesie zmiany odgrywają więzi i relacje, mające stanowić przestrzeń ochronną dla potrzeb i oczekiwań człowieka.

Laub i Sampson uwrażliwiają czytelników na występowanie tzw. punktów zwrotnych w karierach kryminalnych skazanych (Laub, Sampson 2003: 149). Muskała wymienia wśród nich: małżeństwo (rodzinę), pracę, a także (w zależności od opracowania) zainteresowania, służbę wojskową lub wykształcenie (Muskała 2017: 152). Punkty zwrotne to wydarzenia umożliwiające jednostkom koncentrację na teraźniejszości, odcinające je poniekąd od kryminalnej przeszłości i równocześnie stwarzające im warunki do pełnej aktywności w życiu na wolności. Z uwagi na poczucie przynależności do prawidłowo funkcjonującej grupy oraz kumulujące się więzi jednostka ma możliwość pobudzenia siebie do pracy nad własnym zachowaniem, co z kolei może wpłynąć na zwiększone poczucie sprawczości w działaniu. Nawiązywane relacje odpowiadają za poczucie obowiązku względem grupy, a także za przywiązanie i identyfikację z nią.

„Punkty zwrotne sprzyjające porzuceniu przestępczej kariery odnoszą się nie tyle do zmiany osobowości jednostki niedostosowanej społecznie, ile do zmiany jej sytuacji społecznej wykreowanej w dużej mierze przez więzi społeczne, jakie dana jednostka nawiązuje

w toku swego życia” (Bernasiewicz, Noszczyk-Bernasiewicz 2025: 114). Sampson i Laub wnioskujeją, że większość przestępców wybiera drogę odstąpienia od przestępczości w odpowiedzi na strukturalnie wywołane punkty zwrotne, które służą za katalizator podtrzymywania długoterminowej zmiany zachowania. Co prawda uznają, że pełne wyjaśnienie procesu *desistance* musi obejmować zarówno czynniki strukturalne, jak i subiektywne, to jednak dowodzą, że pierwszorzędną rolę odgrywa obecność czynników strukturalnych oddziałujących na jednostkę z zewnątrz, natomiast indywidualne wybory i działania są ich następstwem (Laub, Sampson 2001: 50–51; 2016: 161; Biel 2022: 165).

Niemniej jednak nie sam punkt zwrotny, a jego jakość świadczy o jego przydatności w procesie zmiany. Niekiedy wystąpienie punktu zwrotnego nie będzie wystarczające, gdyż sam w sobie posiada on niewielkie znaczenie. Zobrazować to można na przykładzie małżeństwa. Małżeństwo samo w sobie nie jest wystarczające, żeby powstrzymać przestępczość, a efekt małżeństwa może być uzależniony od powodów ślubu (np. ciąża), odczuwanego szczęścia w związku i tego, jakie cechy charakteru posiadają żona lub mąż (Farrington, West 1995: 278). Dlatego mówiąc o punktach zwrotnych, a także relacjach i interakcjach społecznych wspierających proces *desistance*, nie należy zapominać o ich jakości, gdyż niektóre z nich mogą niwelować cały trud transformacji (Muskala 2017: 154–159).

Podjmując tematykę punktów zwrotnych, należy zaznaczyć też, że nie ma pewności, iż są one czynnikami sprawczymi procesu *desistance*, natomiast mogą dany proces zarówno wspierać, jak i osłabiać. Wnioskować można zatem, że wpływ punktów zwrotnych na proces *desistance* posiada niejednoznaczny charakter. Co ważne, z uwagi na zmieniającą się rzeczywistość i mające miejsce procesy cywilizacyjne również więzi i relacje podlegają procesom transformacji. Ciężko zatem stwierdzić, które w określonym czasie można nazwać „wartościowymi”. Muskala, zaznacza, że „istotne zdaje się zatem zaadaptowanie mierników więzi społecznych do zmieniających się społecznych norm i wartości. Nieuwzględnienie tych przeobrażeń może doprowadzić do błędnej interpretacji ról pełnionych przez więzi społeczne w procesie odstąpienia. Trzeba jednak podkreślić, że zmienne te dostarczają niewiele informacji na temat, jak i dlaczego następuje

desistance, a jeszcze mniej o tym, w jaki sposób można je zainicjować” (Muskala 2019: 116).

Charakterystyka wspólnot motorowych

Sporty motorowe są powszechnie definiowane jako jedna z gałęzi sportów lądowych, w której zawierają się różnorodne dyscypliny, a także sposoby ich uprawiania. Zgodnie z przedmiotem rozważań, w niniejszym artykule uwaga zostanie skierowana na motocross, a także specyfikę funkcjonowania wspólnot z obszaru tejże dyscypliny. Wedle definicji regulaminowej Polskiego Związku Motorowego „motocross jest wyścigiem terenowym na wytyczonym i odpowiednio przygotowanym torze zgodnie z wymaganiami licencyjnymi, z naturalnymi i sztucznymi przeszkodami, ukształtowanymi z naturalnego gruntu, takiego jak: glina, piasek, ziemia i z materiału powstałego z ich mieszanek” (Polski Związek Motorowy 2022: 4).

Każde stowarzyszenie motorowe działa pod określoną nazwą i posiada osobowość prawną. Jest samorządną, a także dobrowolną organizacją, działającą na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, na podstawie przepisów ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 roku – Prawo o stowarzyszeniach. Jego działalność opiera się na wewnętrznych statutach, które regulują kwestie decyzyjności, określają prawa i obowiązki uczestników, cele, a także sposoby ich realizacji w praktyce. Celami działalności towarzystw motocrossowych są przede wszystkim: propagowanie rozwoju sportów motorowych, promocja i upowszechnienie kultury fizycznej i sportu, stwarzanie warunków do bezpiecznej jazdy, a także podnoszenie umiejętności sportowych zawodników.

Kwestia funkcjonowania praw i obowiązków wewnątrz poszczególnych wspólnot motocrossowych ma charakter zindywidualizowany, co uwarunkowane jest ustaloną hierarchią dotyczącą pełnionej w zbiorowości funkcji. Niemniej jednak w różnych stowarzyszeniach wygląda to dość podobnie. Na ogół w strukturach wspólnot motocrossowych wyróżnia się zarząd, komisje rewizyjne/nadzorcze oraz członków/uczestników zwyczajnych. Rozbieżności pojawiają się jedynie w kwestii liczebności jednostek w danym organie. Każdy z uczestników zbiorowości posiada pełnię praw i wolności, ma możliwość wyrażania własnej opinii oraz stanowi głos decyzyjny w planowaniu podejmowanych działań.

Wśród dwóch czołowych aktywności, jakie odbywają się w środowisku motocrossu, znajdują się sport oraz praca. Obie posiadają charakter wychowawczy. Oznacza to, że stowarzyszenia nie tylko zapewniają swoim uczestnikom zabawę, ale również uczą, dostarczając tym samym okazji do socjalizacji. Z uwagi na brak ewidencji prowadzonej pod kątem karalności uczestników wspólnot dają one również możliwość zaistnienia procesów ponownej socjalizacji osób niedostosowanych społecznie.

Motocross niewątpliwie należy do sektora sportów ekstremalnych, wymagających cierpliwości i sumienności. Dlatego też stowarzyszenia organizują działalność w taki sposób, by zagwarantować chętnym możliwość uczestnictwa w cyklicznych treningach. Jest to szansa dla wzrostu samoświadomości, poczucia własnej skuteczności, a także dania ujścia negatywnym emocjom oraz dostarczenia dawki adrenaliny.

Drugim wymienionym powyżej obszarem działalności, na której swoje funkcjonowanie opierają wspólnoty motocrossowe, jest praca stanowiąca jedną z podstawowych form aktywności człowieka. Jest to praca użyteczna społecznie. Marek Kluz i Artur Sylwester Słomka zauważają, że „w pracy i poprzez pracę urzeczywistniają się wszystkie wymiary życia ludzkiego: somatyczny, emocjonalny, psychiczny, duchowy i moralny. Z tego względu niemożliwe jest oddzielenie pracy i procesu wychowania. Odpowiedzialność za wychowanie do pracy i przez pracę ma zawsze kontekst społeczny i dotyczy jakiejś wspólnoty, która wytwarza określone środowisko formacyjne” (Kluz, Słomka 2016: 63). W stowarzyszeniach motocrossowych praca koncentruje się przede wszystkim na organizacji i porządkowaniu przestrzeni do treningów, a także terenów przyległych do trasy, na której odbywają się wyścigi. Aby móc z niej skorzystać, uczestnicy muszą ją najpierw przygotować, co jest szansą uczenia się odpowiedzialności. Prace zawsze wykonywane są w grupach, w wyznaczonych przez zarząd dniach i godzinach, po to, by poprzez przebywanie we wspólnocie uczyć się od siebie nawzajem nowych umiejętności, ale też i współdziałania.

Waldemar Janiga uwrażliwia na kolejny aspekt pracy. „Poprzez swoje działanie człowiek tworzy coś na «zewnątrz», ale i «wewnątrz» siebie, a więc rozwija się – i to zarówno fizycznie, jak i intelektualnie – a doskonalić się, kształtuje, zmienia i tworzy nie tylko nowy

świat rzeczy, ale i świat ducha. Uzyskiwanie kwalifikacji, wzbogacanie wiedzy, poszerzanie kompetencji i umiejętności oraz stała praca nad sobą to podstawowe kierunki rozwijania osobowości własnej, działalności wychowawczej i samowychowawczej: to czynnik rozwoju człowieka w skali jednostkowej i społecznej” (Janiga 2002/2003: 237). Praca jest „ważna i istotna dla każdego człowieka, dla jego decyzji dotyczących edukacji, zatrudnienia, dalszego funkcjonowania i rozwoju. Pracę człowiek postrzega również jako wartość, nie tylko samą dla siebie, lecz także jako źródło innych wartości” (Baraniak 2016: 14).

Co istotne, środowisko sportów motorowych to ugrupowania zrzeszające zawodników, ale też ich rodziny oraz kibiców, między którymi zaobserwować można wytwarzające się więzi, przyjaźnie, a także relacje uczeń–mistrz.

W stowarzyszeniach motocrossowych uczestnicy bez względu na pełnioną przez siebie funkcję traktowani są jako równi sobie, bez selekcji na „lepszych” i „gorszych”. Dzięki temu każdemu z nich przysługuje wsparcie i pomoc ze strony grupy w trosce o siebie i swój wszechstronny rozwój. Relacja ucznia z mistrzem w przypadku środowiska motocrossowego przybiera formę przewodnictwa, noszącego wiele znamion mentoringu. Agnieszka Barczykowska i Sonia Dzierżyńska wyjaśniają, jak należy go definiować. „Mentoring polega na budowaniu relacji, w której bardziej doświadczony sprawuje opiekę nad posiadającym mniejsze doświadczenie. Mentor przekazuje nie tylko wiedzę ogólnodostępną, informacje i umiejętności związane z podniesieniem efektywności pracy, ale także «wiedzę ukrytą», czyli nawyki i najlepsze praktyki stosowane nieświadomie, ale będące niezastąpionym elementem biegłości w danej dziedzinie” (Barczykowska, Dzierżyńska 2012: 263). Mentorem jest osoba, która poprzez swoje zachowanie i prezentowane postawy ma za zadanie pobudzać człowieka do pracy nad samym sobą. Udziela rad, wskazówek i ukierunkowuje na zdobywanie rzetelnie określonych celów, pozostawiając jednak przestrzeń dla decyzyjności i samodzielności podopiecznego. Nie powinna ona dostarczać wychowankowi gotowych rozwiązań problemów, ale pokazywać opcje i możliwości, które są dla niego dostępne.

W motocrossie autorytetów i przewodników upatruje się wśród wysoko wykwalifikowanych trenerów, zawodników, a także osób posiadających bogate doświadczenia i zdolności życiowe. Ich obecność jest

bardzo ważna dla jednostek borykających się z licznymi problemami, posiadających deficyty w strukturach osobowościowych i poznawczych, a w szczególności dla tych, które obecnie odstępują od przestępczości. Współpraca podmiotów w przestrzeni sportów motorowych w środowisku lokalnym, poza placówkami formalnymi, powoduje większą swobodę i brak administracyjnego naznaczenia relacji.

Nadmienić należy, że wiedza dotycząca specyfiki funkcjonowania towarzystw motorowych pozyskana została z powszechnie dostępnych źródeł publikowanych przez Polski Związek Motorowy, które przybierają postać regulaminów, obwieszczeń i dokumentów, a także wewnętrznych statutów stowarzyszeń.

W literaturze resocjalizacyjnej na próżno szukać związku motocrossu ze społeczną rehabilitacją czy odstępieniem od przestępczości. Publikacje obcojęzyczne na temat motocrossu dotyczą głównie ryzyka urazów, jakie są powodowane uprawianiem tego ekstremalnego sportu.

Metodologia badań własnych

Własna ciekawość poznawcza badacza-pedagoga, a także obserwacja transformacji zachowań uczestników środowiska sportów motorowych, przerodziły się w chęć skonstruowania własnej procedury badawczej, która stanowić ma odpowiedź na ciągle pojawiające się w pedagogice resocjalizacyjnej pytania dotyczące sposobów wsparcia procesu odstąpienia od przestępczości. Stąd też już na etapie wstępnym działania badawcze zostały ukierunkowane na realizację określonych celów. W przypadku niniejszych badań cele związane są z moimi zainteresowaniami badawczymi, gdyż równocześnie pełnię jedną z funkcji w zarządzie stowarzyszenia motocrossowego. Ponadto zostały one dobrane w taki sposób, by ich realizacja stała się możliwa do wykonania. Stąd wyróżnić należy cel poznawczy, którym jest diagnoza i wyjaśnienie znaczenia relacji i więzi w procesie *desistance* w środowisku sportów motorowych, a także cel praktyczny, zorientowany na wskazanie oddziaływań wspomagających stwarzanie przestrzeni dla budowania relacji wśród osób niedostosowanych społecznie w procesie zmiany.

Zarówno cele, jak i problematyka podjętych analiz wynikają z istnienia luk teoretycznych i znikomego zakresu badań naukowych

dotyczących wspierania zjawiska *desistance* poprzez rozwój więzi, w szczególności w obszarze sportów motorowych. Przeprowadzone analizy miały za zadanie próbę znalezienia odpowiedzi na pytanie: W jaki sposób rozwój więzi i relacji z otoczeniem może wspierać proces *desistance* wśród uczestników wspólnot motocrossowych?

Obraną strategią analiz jest w tym przypadku strategia jakościowa, natomiast wyjaśnienie posiada charakter idiograficzny i ma na celu wypracowanie szczegółowych twierdzeń odnoszących się do specyfiki funkcjonowania stowarzyszeń motocrossowych na terenie Polski oraz do ich członków.

Pozyskanie satysfakcjonujących danych miało ułatwić zastosowanie metody etnograficznej, według której badacz jest obserwatorem i czynnym uczestnikiem badanej wspólnoty. Całość procedury została dopełniona historią mówioną osób badanych, która według Michaela Angrosino „jest polem badań poświęconym rekonstrukcji przeszłości przez doświadczenia osób, które w niej żyły” (Angrosino 2015: 95). Systematyzację danych przeprowadziłam dzięki analizie deskryptywnej (porządkowanie pozyskanych danych, wyodrębnienie kategorii tematycznych, wypracowanie wzorów prezentacji informacji) oraz teoretycznej (skonfrontowanie wzorów z dostępną literaturą przedmiotu i doniesieniami naukowymi innych badaczy).

Do grupy docelowej osób badanych dotarłam dzięki odrębnym badaniom pilotażowym, przeprowadzonym w strategii ilościowej, które odbyły się w sposób niebezpośredni, z użyciem kwestionariusza ankiety online. Ich krótką specyfikę prezentuję poniżej.

Ankieta składała się z pytań zamkniętych, podejmujących w swych treściach tematykę związaną z rolą osoby w stowarzyszeniu motocrossowym, pobytami w placówkach typu zamkniętego, uzależnieniami oraz konfliktami z prawem. Była ona skierowana do osób pełnoletnich zamieszkujących teren Polski. Ostatnie pole w ankiecie stanowiło miejsce na dane kontaktowe (nieobowiązkowe). Dzięki badaniom pilotażowym udało się wyłonić badanych, którzy choć jeden raz w przeszłości popadli w jakikolwiek konflikt z prawem, zmagali się z uzależnieniem od środków psychoaktywnych (alkohol, narkotyki) oraz takich, którzy mają za sobą pobyt w placówkach zamkniętych. Na tym etapie badania kryteria diagnostyczne bazowały jedynie na subiektywnych osądach respondentów. Dzięki badaniu pilotażowemu pozyskałam kontakty do siedmiu respondentów,

którzy spełniali minimum jedno z trzech wyodrębnionych kryteriów. Dodatkowo cztery osoby, które również udzieliły wywiadu w ramach sporządzanych analiz, pochodzą z mojego najbliższego otoczenia i dobrowolnie zgodziły się na uczestnictwo w procedurze badawczej. Stąd też w badaniu w strategii jakościowej uczestniczyło łącznie 11 badanych. Charakterystykę grupy docelowej obrazuje poniższa tabela, w której siedem pierwszych lokat zajmują sylwetki respondentów z badań pilotażowych, natomiast ostatnie cztery prezentują badanych spoza nich.

Tabela 1. Charakterystyka badanej grupy

Wiek	Rola w stowarzyszeniu	Uzależnienie/a	Konflikt z prawem	Pobył w placówce zamkniętej
24	Czynny zawodnik	Tak	Tak	Nie
21	Bierny członek	Tak	Nie	Nie
18	Czynny zawodnik	Tak	Tak	Nie
50	Członek zarządu	Tak	Tak	Nie
38	Czynny zawodnik	Tak	Tak	Tak
43	Czynny zawodnik	Tak	Tak	Nie
54	Czynny zawodnik	Tak	Tak	Tak
29	Czynny zawodnik	Tak	Tak	Tak
27	Czynny zawodnik	Tak	Tak	Tak
45	Czynny zawodnik	Tak	Tak	Tak
30	Czynny zawodnik	Tak	Tak	Nie

Źródło: Badania własne.

Dla zachowania standardów związanych z poszanowaniem danych wrażliwych w niniejszym artykule wypowiedzi respondentów zostały przedstawione z wykorzystaniem symboliki: R1, R2, R(...), R11, zgodnie z porządkiem chronologicznym przedstawienia ich sylwetek w tabeli.

Teren prowadzonych badań, dotyczących relacyjnej przestrzeni społecznej środowiska motocrossu, stanowił obszar sportów motorowych, poprzez który należy rozumieć: obszar funkcjonowania towarzystw motorowych, tory motocrossowe, obiekty, na których cyklicznie odbywają się zorganizowane wydarzenia sportowe i treningi. W tych miejscach prowadzona była obserwacja zarówno zachowania badanych, jak i ich interakcji z otoczeniem. Wywiady z respondentami odbyły się natomiast w miejscach ustronnych, bez obecności osób trzecich. Dotyczyły one przebiegu całego życia badanych, ze szczególnym uwzględnieniem wydarzeń dla nich ważnych oraz trudnych. Po przedstawieniu własnych historii respondentom zostały zadane dodatkowe pytania dotyczące istotnych dla prowadzonych badań kwestii związanych z procesem odstąpienia od przestępczości, a także relacji środowiska motocrossu z badaną osobą.

Znaczenie relacji w narracjach respondentów

Dla funkcjonowania wspólnot motocrossowych duże znaczenie mają relacje i więzi między ich uczestnikami. Prawidłowa komunikacja, chęć współpracy oraz odpowiedzialność za grupę widoczne są nawet przy bierniej obserwacji podstawowych form aktywności wykonywanych przez ich członków. Przeprowadzone badania pozwoliły na wyodrębnienie dwóch kategorii analiz dotyczących wartości więzi w procesie odstąpienia od przestępczości osób związanych z motocrossem. Są to: relacje interpersonalne z otoczeniem oraz przewodnictwo i autorytet, jako elementy wspierające rozwój jednostek.

Relacje interpersonalne z otoczeniem

Byli przestępcy opuszczający mury placówek zamkniętych, a także osoby niedostosowane społecznie, często stają przed koniecznością pokonania oporu społecznego w relacjach z otoczeniem. Wiąże się to z powszechnie występującymi zjawiskami marginalizacji oraz stygmatyzacji. Według jednego z respondentów,

[...] ludzie się ciebie boją. Wieści się szybko rozchodzą, a nie każdy chce mieć kontakt z kryminalistą. A nawet jak z Tobą rozmawiają, to odczuwasz dystans i taką zachowawczość (R10).

W związku z tym jednostki poszukują miejsca, w którym zostaną zaakceptowane wraz z bagażem swoich doświadczeń. Jednym z nich jest przestrzeń funkcjonowania towarzystw motocrossowych. Daną wspólnotę tworzą

[...] fanatycy adrenaliny, szybkiej jazdy, survivalu, ale też bardzo odważne osoby. [...] jest więcej osób, które na przykład sobie są w stowarzyszeniu, bo chcą, bo lubią patrzeć, jak ktoś inny jeździ, albo chcą tę przystawioiwą cegielkę dorzucić pracując chociażby. [...] to jest taki zlepek różnych ludzi, charakterów, którzy chcą coś zrobić dla innych i przy okazji też dla siebie. Bardzo fajna grupa, dużo się można od niej nauczyć. Wiesz, myślę, że nawet ja w tym wieku się uczę – życia przede wszystkim (R6).

Inny badany wypunktował, że środowisko to określiłby następującymi słowami:

[...] praca, trening, zawziętość, pot, porażka, wygrana, trenerzy, kibice, motocykl, tor, ale chyba takim jednym słowem – to ludzie (R3).

To tutaj można znaleźć przyjaciół, ale też zobowiązania i pracę.

Jednak każda praca z tymi ludźmi jest fajna. Można przy niej pogadać, ale ze świadomością, że robimy coś pożytecznego przy okazji (R7).

Członkami klubów motorowych są osoby różnych zawodów, które uczą się od siebie wzajemnie odpowiedzialności za grupę, pracowitości, cierpliwości, ale przede wszystkim szacunku. Co ważne, nie ma tu przymusu opowiadania o swoim życiu prywatnym. Natomiast

[...] z czasem jak się z kimś zaprzyjaźnisz, to naturalnie rozmawiasz z nim o sobie (R4).

Dla nowo zrekrutowanych osób, które posiadają przeszłość kryminalną, ważny staje się sam fakt, że ktoś się nimi zwyczajnie w stowarzyszeniach interesuje, że mimo braku wartościowych znajomości mają szansę takie pozyskać.

Stojąc na boku podjechał do mnie i nie ściągając kasku zapytał, co tam i jak tam. I taki byłem dziwnie może zmotywowany, że ktoś podjechał do mnie. Bo byłem tam sam i nikogo nie znałem. Było to takie jakieś, bo bałem się, że będę sam, pojedę i nie będzie nikogo. I jeszcze ktoś pomyśli, co on tam robi, kaleczy rzemiosło, że tak powiem. I pyta, jak tam? Mówię, że nie jeździłem jakiś czas. W sumie to ja mało jeździłem, tylko mi kciuk pokazał i pojechał sobie. [...] było to zjawisko, które zapadło mi w pamięci. No teraz się znamy dobrze i bardzo sobie tam cenię. Jak kiedyś coś tam powiedziałem, to myślałem sobie, a może jest zły na mnie czy coś? Tak osobiście, jednak dobre znajomości (R11).

Wielu respondentów zwraca uwagę na przenikanie relacji zawodniczych na torze do sfery rodzinnej.

Mamy grupę znajomych, którzy odwiedzają nas w domu i gdzieś prywatnie tak się związaliśmy bardziej (R5).

Dużo ciekawych osób się spotyka. Na zawodach i treningach. Łapie się znajomości. Na przykład masz kolegę z klubu mechanika, hydraulika, logistyka. Jak masz problem prywatnie, to zawsze możesz się do kogoś zwrócić o pomoc. Coś się tam zawsze możesz nauczyć od innych (R10).

Stowarzyszenia za cel nadrzędny przyjmują pomoc i wsparcie we wszechstronnym rozwoju sfery fizycznej zawodników. Także i w tym obszarze należy szukać relacji między osobą a sportem, a także tej pomiędzy zawodnikiem a jego rywalami. Czynniki „riderzy” odczuwają powinność godnej reprezentacji klubowych barw wśród szerszych zbiorowości.

Jako zawodnik ponieważ zobowiązałem się do świecenia przykładem na zawodach w innych częściach Polski czy świata, bo przecież reprezentuję jakąś wspólnotę. Nie chciałbym, aby ktoś z klubu musiał się za mnie wstydzić (R1).

Relacja ze sportem wzbogaca człowieka o wiele nowych umiejętności i pozwala zwiększać poczucie własnej wartości.

[...] sport i treningi to solidna dawka wychowania. Ja nauczyłem się dzięki temu sumienności, pilności i wiedziałem, że muszę wypełnić jakieś obowiązki (R9).

Sport naprawdę uczy pokory (R8).

To jest sport, są zasady (R3).

Badani akcentują też relacje ze współzawodnikami. I choć same wyścigi wymagają od nich zaangażowania i konkurencyjności, to nie wpływa to w żadnym stopniu na więzi koleżeńskie po ich ukończeniu.

Ja pamiętam, jak stawałem na maszynie startowej z innymi zawodnikami, tak naprawdę rywalami, i ścigałem się w najlepsze walcząc o miejsce, a po zawodach zbijałem z nimi piątkę i gadaliśmy o pierdołach (R9).

Inny respondent skomentował daną zależność w podobny sposób:

Tylko gdzieś po wyścigu, jak dzisiaj jeszcze przyjdzie ten, co cię objechał i podziękuje za zaciętą walkę. To jest to. Bardzo to lubię (R5).

Stowarzyszenia motocrossowe niejednokrotnie stwarzają przestrzeń do ponownego zaistnienia jednostek w grupie. W sporcie motorowym rozwijają się silne więzi i przyjaźnie, przenikające poza świat sportu – do życia rodzinnego, prywatnego. Wielu badanych respondentów wskazuje, że wykorzystuje znajomości „z toru” do radzenia sobie z podstawowymi trudnościami życia codziennego. Posiadają przeświadczenie, że koledzy ze stowarzyszeń mogą się też okazać wsparciem dla nich w życiu codziennym, pracy, wykonywaniu aktywności pozasportowych, podczas gdy społeczeństwo stygmatyzujące jednostkę może wykazywać względem niej opór. Relacje te niejednokrotnie wiążą się z przekształcaniem osobowości dewiacyjnej na niedewiacyjną, rozwijając sfery poznawczą i emocjonalną jednostek. Zależność tę dostrzegłam podczas analizy przebiegu ścieżek życiowych badanych, przedstawionych w wywiadach, a także w toku obserwacji respondentów w środowisku sportów motorowych oraz ich interakcji z otoczeniem.

Wielu zawodników angażuje swoje rodziny w wykonywanie obowiązków związanych z funkcjonowaniem towarzystw. Dla żon i dzieci badanych, wyrażających chęć współuczestniczenia w aktywnościach oferowanych przez środowisko motocrossu, jest to szansa na pozyskanie nowych znajomości, sposób na produktywnie spędzenie czasu wolnego oraz naukę nowych umiejętności i zdolności, a także wdrożenie w dyscyplinę sportową. Dyscyplina ta, choć opiera się na rywalizacji, to jednak jest pełna szacunku i zrozumienia dla drugiego człowieka.

Pragnę wskazać na jeszcze jeden istotny aspekt relacyjności w motocrossie, związany z zasadami regulującymi funkcjonowanie tejże zbiorowości, a także dającymi miejsce na zawiązanie znajomości stymulujących jednostkę do zmiany.

Normy i wartości, to takie fair play na torze i w życiu. Solidarni jesteśmy, szanujemy się, nie ubliżamy sobie, pomagamy, jak trzeba. I ja szanuję innych, nawet jak mnie ktoś denerwuje (R2).

Członkowie stowarzyszeń przede wszystkim pilnują się nawzajem i strofują w sytuacjach, w których ktoś zaburza system funkcjonowania grupy. Jednakże nie oznacza to jej wykluczenia ze zbiorowości.

Błędy w moim klubie są wybaczone, ale nie mogą być cały czas powielane. Nawet najbardziej cierpliwą osobą by to w końcu wkurzyło (R1).

Najważniejsze jest jednak to, że środowisko motocrossu stwarza namiastkę rodziny, choć niespokrewnionej, to jednak kochającej i wspierającej. Wybrzmiało to w wypowiedziach wielu respondentów. Na przykład:

Motocross to rodzina, to ludzie, których łączy pasja. Wszyscy sobie pomagają, bez względu na wszystko. Ktoś, kto nigdy nie był w tym towarzystwie, to tego nie zrozumie i nie jesteś w stanie przetłumaczyć, że świry na motorach to tak naprawdę zarząbcisi ludzie i pracowici, i weseli, i wszystko (R5).

Obserwując funkcjonowanie tej motocrossowej „rodziny”, spostrzegłam pewien fakt, na który zwracają uwagę również sami badani. W przypadku niestosowania się do wymogów regulaminowych, wulgarnego zachowania, nieadekwatnego w określonych sytuacjach, uczestnicy stowarzyszeń napominają się i wzywają do podporządkowania określonym wartościom. Można odnieść zatem wrażenie, że w tej grupie, poza regulacjami formalnymi, istnieje jeszcze niespisany kodeks prawidłowego postępowania, który jest wyznacznikiem funkcjonowania grupy.

Przewodnictwo i autorytet w sportach motorowych

W środowisku sportów motorowych powszechnie obserwowane staje się zjawisko przewodnictwa ukierunkowane na realizację celów sportowych, a także mechanizm wzorowania się na innej osobie. Badani wskazują na różne autorytety: najczęściej są to w młodości rodzice, a w późniejszych latach wybitni zawodnicy.

Poza tym, duże uznanie wzbudzają również trenerzy, którzy poświęcają nam (zawodnikom) bardzo dużo czasu i cierpliwości (R1).

Każdy jeżdżący ma jakiś swój wzór. I ja też mam, jeśli chodzi o zagraniczną scenę, jak i polską. Ale to zazwyczaj są topowi zawodnicy, od których wymaga się już znacznie więcej (R3).

Trener jest zwykle postrzegany jako osoba, z którą relacja oparta jest na szacunku i zrozumieniu, ale przede wszystkim na zaufaniu. To człowiek posiadający duże osiągnięcia w karierze zawodniczej i ceniony w życiu prywatnym. Trener to osoba, która

[...] prezentuje sobą bardzo wysoki stopień kultury (R10).

Jeden z badanych nadmienia:

Myszę, że tacy sportowcy, którzy coś osiągnęli, wiedzą, że młodzież się na nich wzoruje i też czują się zobowiązani do bycia kulturalnymi, bez uzależnień [...]. Zresztą, jak są na poziomie, to nie trudno o to, bo ten sport też wymaga od nich wiele wyrzeczeń i pokory (R9).

Poza tym [...] od takich osób się czerpie na pewno więcej. Nie tylko, jak jeździć, ale na pewno jak być cierpliwym, pokornym (R6).

Inny respondent opisał relację z przewodnikiem, określając ją w kategoriach szansy dla dzieci i młodzieży z rodzin dysfunkcyjnych.

Do klubów często zapisują się dzieciaki i młodzież, którzy nie mają jednego rodzica albo w domu są problemy. I to właśnie tutaj szukają wsparcia i pomocy. Ale bez obaw, jest tu tyle wujków i cióć (śmiech), że dajemy radę zaopiekować się każdym. Mam wrażenie, że przychodzą tu, żeby nauczyć się życia, rozwijać talenty. To akurat jest piękne (R10).

Choć mogłoby się wydawać, że relacja uczeń–mistrz ogranicza się jedynie do obszaru sportów motorowych, to podobnie jak w przypadku więzi z kolegami z klubu relacja ta przenika również do sfery prywatnej.

Mój trener początkowo był jedynie, a może i aż moim guru. Ale w czasie naszych treningów, wytworzyła się między nami nieć porozumienia i myśle, że nie skłamię, jak powiem, że przyjaźń. Bardzo się lubimy, szanujemy i czerpiemy od siebie poza torem. Spędzamy razem czas, jak mamy problem, to do siebie dzwonicmy, pomagamy sobie. To jest fajne, że staliśmy się dla siebie bardzo bliscy, nie zatracając też tej relacji trenerskiej. Powiem ci, że dla mnie, osoby z problemami, uzależnionej, takie wsparcie było bardzo ważne. Wręcz bym powiedział konieczne, do tego żebym się w ogóle zmotywował do zmiany (R1).

Jak zaznaczono wcześniej, mistrzami dla dzieci mogą być również rodzice.

Zauważ, że dzieci często, chcąc być, jak ktoś inny, po prostu małpują zachowania tej osoby. [...] Tak najbardziej, to myślę, że widać to też w relacjach syn–ojciec albo córka–ojciec. Często rolę tych trenerów przecieć pełnią ojcowie, którzy kiedyś jeździli, albo których na drogiego, najlepszego trenera po prostu nie stać. Że dziecko rośnie, by być takim, jak tata (R6).

Dzięki zaangażowaniu w działalność stowarzyszeń motocrossowych niektórzy ich członkowie mają więc szansę na poprawę relacji panujących we własnych rodzinach.

Relacje nawiązywane z osobą posiadającą autorytet oddziałują zatem nie tylko na to, że ktoś staje się lepszym „riderem”, i w ten sposób realizuje założone cele rozwojowe, ale też pośrednio przyczyniają się do osobowego wzrastania. Dzieje się tak dlatego, że jednostki, w szczególności te będące w procesie zmiany, poszukują kogoś, kto jest dla nich ideałem godnym naśladowania. W wypadku członków klubów motocrossowych wzorowanie się na przewodniku przybiera często formę naśladownictwa jego stylu jazdy, ubioru, zachowania zawodniczego, ale też osobistego zachowania w interakcjach z innymi. Będąc niejednokrotnym świadkiem prywatnych rozmów między uczestnikami stowarzyszeń, zauważyłam, że niektórzy proszą o rady czy wskazówki w naprawę rozmaitych sprawach, także niezwiązanych ze sportami motorowymi. Rozmowy te odbywają się w towarzystwie innych klubowiczów, a czasem mają charakter prywatny. Zawodnicy zapraszają motocrossowych przewodników do swego życia prywatnego, odsłaniając przed nimi swoje słabości i radości w oczekiwaniu na wsparcie i pomoc, które pomagają im w codziennym funkcjonowaniu. Co istotne, przewodnicy, podobnie jak mentory, nie dają gotowych rozwiązań, a tylko pomagają im odkryć ścieżki prowadzące do osiągnięcia założonych celów. W przypadku małych dzieci obserwuje się ponadto nadmierną fascynację osobami trenerów i specjalistów z zakresu motocrossu, co zaświadcza o ich ogromnym wpływie na młodych ludzi.

Podsumowanie

Próby wsparcia procesu odstąpienia od przestępczości koncentrują się na dwóch rodzajach czynników: o charakterze wewnętrznym oraz zewnętrznym. Czynniki zewnętrzne/środowiskowe określane są w kategoriach punktów zwrotnych, które stymulują wysiłek związany z modyfikacją zachowań danej jednostki. Wśród nich wyróżnia się między innymi małżeństwo, pracę, zainteresowania. Wszystkie z wymienionych obszarów bazują na rozwijających się w ich strukturach relacjach z otaczającym jednostkę światem. W literaturze przedmiotu znaleźć można wiele doniesień, które potwierdzają zasadność założeń teorii nieformalnej kontroli społecznej (Biel 2022; Laub, Sampson 2001; 2016; Muskała 2017). Pamiętać jednak należy, że samo wystąpienie punktu zwrotnego nie jest wystarczające do zaistnienia

zmiany. Niezwykle ważna jest jego jakość (Giordano, Cernkovich, Rudolph 2002; Bersani, Doherty 2013). Ponadto błędem jest ignorowanie zasobów wewnętrznych jednostki, jej zdolności i motywacji, które w połączeniu ze wsparciem społecznym zwiększają szansę na osiągnięcie założonych celów w procesie *desistance*. Raymond Paternoster i Shawn Bushway skierowali pod adresem teorii nieformalnej kontroli społecznej zarzut pomijania podmiotowości i sprawczości osoby w procesie transformacji (Paternoster, Bushway 2009: 1149).

W przypadku funkcjonowania społeczności skupiających członków sportów motorowych należy wskazać na istnienie relacyjnej przestrzeni społecznej, w której więzi kształtują się zarówno między człowiekiem i otoczeniem, mistrzem i uczniem, a także zawodnikiem i jego rywalami. W narracjach respondentów relacje, jakie oni nawiązują w klubach motocrossowych, zobowiązują ich do prawidłowego funkcjonowania i przestrzegania kwestii regulaminowych, dopuszczając jednocześnie naturalne ludzkie potknięcia i porażki.

Obserwacja konkretnych miejsc oraz wydarzeń, rozumianych sekwencyjnie, a nie tylko jako złożonych aktów, w połączeniu z wiedzą przedmiotową dotyczącą czynników istotnie ważnych w kontekście procesu odstąpienia od przestępczości, pozwoliły na wyodrębnienie dwóch znaczących kategorii, jakimi są: relacyjna przestrzeń społeczna oraz przewodnictwo, które należy postrzegać w kategoriach punktów zwrotnych.

Punktami zwrotnymi w środowisku motocrossowym możemy określić wstąpienie do stowarzyszenia i udział w aktywnościach związanych z jego działalnością, a także spotkanie z autorytetem/mentorem, ukierunkowującym osobę w stronę jej wszechstronnego rozwoju. Dlatego też uważam, że nieformalna relacyjna przestrzeń społeczna oraz więź z autorytetem, oprócz pracy, małżeństwa, zainteresowań, mogą stanowić nowe i ważne punkty zwrotne w procesie *desistance*.

Możliwość ponownego zaistnienia w grupie i otwartość jej członków na nowe relacje nie są obojętne w szczególności dla osób karanych bądź niedostosowanych społecznie, które podejmują się trudu transformacji własnej osobowości. Dzięki aktywnościom odbywającym się w obszarze sportów motorowych ich uczestnicy mają szansę na pełnienie nowych ról społecznych, nawiązanie wartościowych kontaktów, które przenoszą się również poza obszar funkcjonowania towarzystw – na grunt życia prywatnego.

Należy zatem zadać pytanie: Czy większa koncentracja pedagogów resocjalizacyjnych na zjawisku nieformalnej kontroli społecznej poza instytucjonalnymi formami oddziaływań resocjalizacyjnych nie mogłaby stanowić szansy dla efektywniejszego wspierania procesu *desistance* w środowisku otwartym? Niewątpliwie taki rodzaj interwencji może stanowić alternatywę dla nieskutecznych form pracy z osobami powielającymi zachowania destruktywne. Sukcesu praktyków można zatem upatrywać w poszerzaniu wachlarza własnych oddziaływań resocjalizacyjnych o metody mentoringu, odbywającego się w relacji międzypodmiotowej w środowisku lokalnym. Co istotne, w literaturze przedmiotu dostępnych jest wiele raportów z badań, poświadczających zasadność stosowania projektów mentoringowych w profilaktyce i resocjalizacji, a także ich wysoką skuteczność (Barczykowska, Dzierżyńska 2012; Buck 2017; Chojecka 2021). Współcześnie najwięcej programów skierowanych jest do dzieci i młodzieży zagrożonych niedostosowaniem społecznym albo już niedostosowanych, a także tych, których rodzice odbywają wyroki w placówkach zamkniętych (Barczykowska, Dzierżyńska 2012). W Polsce wsparcie mentorskie dla najmłodszych oferuje np. Stowarzyszenie Probacja z siedzibą w Krakowie. Działania prewencyjne i korekcyjne projektuje się również z myślą o osobach dorosłych, które odbywają kary pozbawienia wolności, a także mierzą się z trudem ponownej adaptacji do otoczenia. W Stanach Zjednoczonych takie programy to chociażby: „Delaware Mentor Program”, „Ready4Work” (Barczykowska, Dzierżyńska 2012: 271–274). Uwzględnienie szerokiej grupy odbiorców tego rodzaju programów pozwala na zaoferowanie przez ich realizatorów szeregu możliwości współpracy, a także wytworzenie przestrzeni do zmiany dla jednostek w różnym wieku, z odmiennym stopniem nieprzystosowania społecznego i na różnym etapie kariery kryminalnej. Uczestnictwo w projekcie otwiera podopiecznych na drugiego człowieka, ukazuje ścieżki rozwoju, a także źródła wsparcia, którego często bezskutecznie poszukują, mimo własnych chęci.

Choć w środowisku sportów motorowych nie dostrzeżemy mentoringu w czystej postaci (autorytety i przewodnicy w tym obszarze nie wykonują tej profesji zawodowo i nie korzystają z typowych metod mentorskich), to widoczna tu relacja ucznia z mistrzem posiada wiele cech podobnych do relacji mentorskiej.

Słowem zakończenia – jedno jest pewne – mimo braku bezpośredniego powiązania stowarzyszeń motocrossowych z resocjalizacją można zaobserwować ich pozytywny wpływ na uczestników tychże zbiorowości, bez względu na przeszłość, jaką posiadają. Ponadto, co warto podkreślić, najważniejszym środowiskiem nieformalnej kontroli społecznej jednostki jest jej najbliższe otoczenie, które – aby stwarzać warunki wspierające proces *desistance* – musi zaakceptować jej funkcjonowanie w zbiorowości, a także podjąć próby stworzenia jej możliwości wejścia w nowe, wartościowe relacje, co w przestrzeni sportów motorowych ma zwyczajnie miejsce.

Bibliografia

- Angrosino M. (2015). *Badania etnograficzne i obserwacyjne*, przeł. M. Brzozowska-Brywczyńska, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Baraniak B. (2015). *Wartościowe aspekty pracy spektrum zainteresowania grup defaworyzowanych*, „Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne”, nr 14(1), s. 7–15.
- Barczykowska A., Dzierżyńska S. (2012). *Zastosowanie mentoringu w działaniach profilaktycznych i resocjalizacyjnych (na przykładzie Stanów Zjednoczonych)*, „Resocjalizacja Polska”, nr 3, s. 263–276.
- Bernasiewicz M., Noszczyk-Bernasiewicz M. (2015). *Punkty zwrotne (“turning points”) w przestępczej karierze: szansa dla resocjalizacji/rewitalizacji nieletnich przestępców*, „Chowanna”, nr 1, s. 103–116.
- Bersani B.E., Doherty E.E. (2013). *When the Ties that Bind Unwind: Examining the Enduring and Situational Processes of Change behind the Marriage Effect*, „Criminology”, t. 51, nr 2, s. 399–433.
- Biel K. (2022). *Zrozumieć odstępstwo od przestępczości. Definicje, teorie i kierunki badań empirycznych*, „Archiwum Kryminologii”, t. 44, nr 2, s. 151–186.
- Buck G. (2017). *The Core Conditions of Peer Mentoring*, „Criminology & Criminal Justice”, t. 18, nr 2, s. –17.
- Chojcka J. (2021). *Tutoring w profilaktyce pozytywnej – sposób na wzmacnianie odporności psychicznej i pozytywnego rozwoju dzieci i młodzieży*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, t. 40, nr 2, s. 153–172.
- F.-Dufour I., Villeneuve M.-P., Perron C. (2018). *Assisted Desistance in Informal Settings: A Scoping Review*, „Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice” t. 60, nr 2, s. 206–240.
- Farrington D.P., West D.J. (1995). *Effects of Marriage, Separation and Children on Offending by Adults Males*, [w:] Z.S. Blau, J. Hagan (red.), *Current Perspectives on Aging and the Life Cycle*, t. 4, *Delinquency and Disrepute in the Life Course*, Greenwich, CT: JAI Press, s. 249–281.

- Giordano P.C., Cernkovich S.A., Rudolph J.L. (2002). *Gender, Crime, and Desistance: Toward a Theory of Cognitive Transformation*, „American Journal of Sociology”, t. 107, nr 4, s. 990–1064.
- Janiga W. (2002/2003). *Praca w procesie wychowawczym*, „Resovia Sacra”, t. 9/10, s. 235–245.
- Kazemian L., Maruna S. (2009). *Desistance from Crime*, [w:] M.D. Krohn, A.J. Lizotte, G.P. Hall (red.), *Handbook on Crime and Deviance*, Dordrecht–Heidelberg–London–New York, Springer 2009, s. 277–296.
- Klaus W. (2021). *Sidla i udręki, czyli co stoi na przeszkodzie procesowi odchodzenia od przestępczości?*, [w:] W. Klaus, I. Rzeplińska, P. Wiktorska, D. Woźniakowska-Fajst (red.), *Karierowicze kryminalni? Aktywność przestępcza w dalszych losach nieletnich*, Warszawa: Wydawnictwo Instytut Nauk Prawnych PAN, s. 421–506.
- Kluz M., Słomka A.S. (2016). *Wychowawczy wymiar pracy*, Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie.
- Kusztal J., Muskała M. (2022). *Odstąpienie od przestępczości jako kategoria pojęciowa polskiej pedagogiki resocjalizacyjnej*, „Resocjalizacja Polska”, nr 24, s. 203–217.
- Laub J. H., Sampson R. J. (2003). *Shared Beginnings, Divergent Lives: Delinquent Boys to Age 70*, Cambridge–Massachusetts–London.
- Laub J.H., Frisch N.E. (2016). *Translational Criminology*, [w:] W.T. Blomberg, J. Brancale, K. Beaver, W. Bales (red.), *Advancing Criminology and Criminal Justice Policy*, London: Routledge, s. 52–62.
- Laub J.H., Sampson R.J. (2001). *Understanding Desistance from Crime*, „Crime and Justice”, t. 28, s. 1–69.
- Muskała M. (2017). *Odstąpienie od przestępczości w teorii i praktyce resocjalizacyjnej*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Muskała M. (2019). *O znaczeniu więzi społecznych w procesie resocjalizacji*, „Studia Edukacyjne”, nr 52, s. 107–125.
- Paternoster R., Bushway S. (2009). *Desistance and the “Feared Self”: Toward an Identity Theory of Criminal Desistance*, „The Journal of Criminal Law and Criminology”, t. 99, nr 4, s. 1103–1156.
- Polski Związek Motorowy – Główna Komisja Sportu Motocyklowego (2022). *Regulamin Sportu Motocyklowego Zasady Rozgrywek MOTO-CROSS 2022*, Warszawa, <https://pzm.pl/pliki/komunikat/gksm/2022-01/36722/zasady-rozgrywek-motocross-2022-projekt-7.pdf> [dostęp: 5.02.2024].
- Rocque M. (2021). *But What Does It Mean? Defining, Measuring, and Analyzing Desistance From Crime in Criminal Justice*, [w:] A. Solomon, J. Scherer (red.), *Desistance From Crime Implications for Research, Policy, and Practice*, Washington: National Institute of Justice, s. 1–40.
- Ugelvik T. (2022). *The Transformative Power of Trust: Exploring Tertiary Desistance in Reinventive Prisons*, „The British Journal of Criminology”, t. 62, nr 3, s. 623–638.

- Weaver B. (2019). *Understanding Desistance: A Critical Review of Theories of Desistance*, „Psychology, Crime & Law”, t. 25, nr 6, s. 641–658.
- Ward T., Day A., Howells K., Birgden A. (2004). *The Multifactor Offender Readiness Model*, „Aggression and Violent Behavior”, t. 9, nr 6, s. 645–673.
- Villeneuve M.-P., F.-Dufour I., Farral S. (2021). *Assisted Desistance in Formal Settings: A Scoping Review*, „The Howard Journal of Crime and Justice”, t. 60, nr 1, s. 75–100.

ADRES DO KORESPONDENCJI:

Magdalena Połowska
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie
e-mail: 14961@student.ignatianum.edu.pl